

Tu'utu'uni pau ki he ma'u akó

Fakamatala ma'ae ngaahi mātu'á mo e kau tauhi

'Oku mahu'inga 'a e akó ma'a ho'o tamá pea 'oku mahu'inga 'a e ma'u ako ma'u peé ke lava'i 'e ho'o tamá hono lelei taha fakaakó mo fakatupulaki 'ene ngaahi taumu'a ngāué mo e ngaahi fili 'i he mo'ui'. 'Oku ngāue fakataha 'a e ngaahi 'apiako pule'anga 'a NSW mo e ngaahi mātu'á ke faka'ai'ai mo poupu'u 'a e ma'uako 'a e fānaú mo e to'u tupú. 'I he taimi 'oku 'alu ai ho'o tamá ki he akó 'i he 'aho kotoa peé, 'oku hoko ai 'o faingofua ange 'a e akó pea 'e langa hake mo tauhi ma'u ai 'e ho'o tamá 'a e ngaahi kaungāme'á mo e fānau kehé.

Ko e hā hoku ngaahi fatongia fakalaó?

'Oku tu'utu'uni fakalao 'a e akó 'i Niu Sauele ki he fānau kotoa pē 'i he vahā'a 'o e tāu ono ki he 'i lalo 'i he tāu 17 ko e tāu sīisii taha ia 'oku lava ke nofo mei he akó. 'Oku fiema'u 'e he Lao ki he Akó 1990 ke fakapapau'i 'e he ngaahi mātu'á 'oku lesisita 'enau fānau 'i he tāu tu'utu'uni fakalao ki he akó, pea nau 'alu ma'u pē ki he akó, pē, 'oku lesisita 'i he Mafai Fakaako mo e Ngaahi Tūunga Fakaako 'a NSW ki he ako 'i 'api'.

Ko 'ene lesisita pē, 'oku fiema'u leva 'a e fānaú ke nau ō ki he akó 'i he 'aho takitaha 'oku ava ai ki he fānauakó.

Ko e mahu'inga 'o e a'u taimi totonú

Ko e a'u taimi totonu ki he akó mo e kalasi' oku:

- fakapapau'i ai 'oku 'ikai li'aki 'e he fānauakó 'a e ngaahi 'ekitiviti' fakaako mahu'inga nae fakataimi-tēpilei 'i he kamata'anga 'o e 'ahó
- tokonī ai e fānauakó ke nau ako 'a e mahu'inga 'o e tauhi taimi' mo e founa angamaheni'
- 'oange ai ha taimi ki he fānauakó ke fakafeiloaki ki honau ngaahi kaungāme'á kimua he kalasi'
- fakasiisii ai e fakahohaasi 'i loki akó.

'Oku lekooti 'a e tōmui' ko ha li'aki fakakonga pea kuo pau ke fakamatalāi ia 'e he ngaahi mātu'á.

Fēfē kapau na'e pau ke mama'o 'eku tamá mei he akó?

'I he taimi 'e nihi, 'e ala fiema'u ke mama'o ho'o tamá mei he akó. 'E ala kau 'i he ngaahi 'uhinga 'oku fakatonuhia'i ai 'a e li'aki 'a e fānauakó 'a e:

- Puke, pe ma'u ha mahaki pipihi
- ma'u ha 'apoinimeni fakafaito'o tae toe kalofaki
- fiema'u ke 'alu ki ha 'aho mālōlō fakalotu 'oku ilōi
- tūunga makehe pe fakavavevave 'a e fāmilii' hangē ko e 'alu ki ha me'afakāeiki.

Hili ha mama'o mei he akó, kuo pau ke ke fakapapaú'i loto'i he 'aho'e 7'oku ke 'oange ki he 'apiako h'ó tamá ha fakamatala lea pe tohi ki he li'aki'. Kaekehe, kapau kuo téeki ma'u'e he 'apiakó ha fakamatala meiate koe 'i loto'i he 'aho'e 2, 'e ala fetu'utaki atu 'a e 'apiakó kiate koe ke alea'i 'a e li'aki'.

'E ala fakafisi 'a e kau puleakó ke tali ha fakamatala kuó ke 'oange kapau 'oku 'ikai te nau tui ko e li'aki' 'oku 'i he tūunga lelei taha ia ki h'ó tamá. 'I he ngaahi tūkunga ko eni' 'e lēkooti ai 'a e 'ikai ke fakatonuhia'i 'a e li'aki h'ó tamá. 'I he taimi 'e hoko ai 'eni', 'e alea'i leva 'e he puleakó 'enau tu'utu'uni' mo koe pea mo hono 'uhingá.

'E ala kole 'e he kau puleakó ha ngaahi tohi fakam'oni fakafaito'o pe ngaahi me'a fakapepa kehe 'i he taimi 'oku toutou fakamatala'i ai 'a e li'aki taimi lōloá ko e tupu mei he puke. 'E ala kumi foki 'e he kau puleakó ha ngofua mei he mātua' ke talanoa mo e kau mataotao fakafaito'o ke mau ha fakamatala ke fa'u fakataha ha palani ki hono tokanga'i 'o e mōui lelei ke poupou'i h'ó tamá. Kapau 'oku 'ikai tali 'a e kolé, 'e lava ke lekooti 'e he puleakó 'a e li'aki' ko e 'ikai ke fakatonuhia'i.

Fefononga'aki

'Oku poupou'i 'a e ngaahi fāmili' ke nau fononga lolotonga e ngaahi 'aho mālōlo fakaakó. Kapau 'oku fiema'u 'a e fefononga'aki lolotonga e taimi akó, alea'i 'eni mo e puleako 'o h'ó tamá. 'E ala fiema'u ke fakakakato ha Tohi-kole Fakalōloa Livi. 'E faka'ilongā'i 'a e li'aki feka'u'aki mo e fefononga'aki 'i he tohi taliui' ko e livi pea ko ia ai 'oku kau ia ki he li'aki fakakātoa h'ó tamá ki he tāu.

'I he ngaahi tūkunga 'e nīhi, 'e ala 'atā 'a e fānauakó ke lesisita 'i he ako mavahe mei 'apiakó ki he ngaahi vahāataimi fefononga'aki 'oku laka hake 'i ha 'aho ako 'e 50. 'Oku totonu ke alea'i 'eni mo e puleako h'ó tamá.

He 'ikai 'alu 'eku tamá ki he akó, ko e hā e me'a 'oku totonu ke u fai'?

'Oku totonu ke ke fetu'utaki ki he puleakó 'i he vave tahá ke alea'i 'a e palopalemá mo kole ha tokoni. 'E lava ke kau 'i he ngaahi founga ke tokoni ki hono fakalele'i 'o e mau-akó ha fakafetu'utaki ki he timi tokoni mo poupou 'a e 'apiakó pe fakafehokotaki h'ó tamá ki he ngaahi netiueka tokoni 'oku 'aongá. 'E ala kumi 'e he puleakó ha tokoni lahi ange mei he Polokalama Fakafehokotaki 'o e Ako 'i 'Api' ke fa'u ha Palani Fakalalaka 'o e Mau-akó.

Ko e hā nai 'e ala hoko kapau 'e hokohoko atu 'a e li'aki ta'efe'unga 'a 'eku tamá?

'Oku mahuinga ke mahino 'e ala fiema'u 'a e Potungāue Akó ke nau fai ha ngāue lahi ange 'i he feitu'u 'oku toutou hoko ai 'a e li'aki ako 'a e fānau tāu ako 'oku tu'utu'uni fakalao ke mau-akó, 'oku 'ikai fakamatala'i pe fakatonuhia'i 'enau li'aki akó.

'E ala fakahoko ha nīhi 'o e ngaahi ngāue ko 'eni':

- Ngaahi Konifelenisi Tu'utu'uni-pau 'a e Akó

'E ala kole atu, fakataha mo h'ó tamá, ke mo 'alu ki ha Konifelenisi Tu'utu'uni-pau 'a e Akó. 'E tokoni 'a e konifelenisi' ke 'ilo'i 'a e ngaahi poupou 'e fiema'u ke mau 'e h'ó tamá ke fai kae lava ke ne 'alu mau pē ki he akó. 'E ngāue fakataha 'a e 'apiakó, ngaahi mātua mo e ngaahi kautaha fakafongá ke fa'u ha palani kuo felotoi ki ai (oku 'iloa ko e Ngaahi Fatongia) ke poupou'i e māuako h'ó tamá 'i he akó.

- Kole ki he Fakamaauanga 'a e Fānau - Tu'utu'uni 'o e Pau ke Akó

Kapau 'oku kei ta'efakafiemālie pē 'a e māuako h'ó tamá 'i he akó, 'e ala kole 'a e Potungāue ki he Fakamaauanga 'a e Fānau ki ha Tu'utu'uni Pau ke Ako. 'E ala Tu'utu'uni 'e he Fakamaau 'o e Fakamaauanga 'a e Fānau ke fakahoko ha Konifelenisi Tu'utu'uni-pau 'a e Akó.

- Faka'ilo 'i he Fakamaauanga Lōkoló

'Oku kei tukupā 'a e kau ngāue 'a e 'apiakó mo e Potungāue ke ngāue fakataha mo koe ke ngāue ki he ngaahi me'a 'oku ne tāofi e kau kakato h'ó tamá 'i he akó. 'I he ngaahi tūkunga 'oku hoko ai ha maumau 'o e ngaahi tu'utu'uni pau ke akó, 'e ala fai ha ngāue lahi ange ki ha mātua 'i he Fakamaauanga Lōkoló. 'E lava ke hoko 'a e ola 'o e ngāue 'i he fakamaauanga ko e tu'utu'uni ke ngāue fakakomiuniti pe ko ha mo'ua pa'anga.

Ko e hā 'a e tāu 'e lava ke nofo ai 'eku tamá mei he akó?

Kuo pau ke fakakakato 'e he fānauako kotoa pē 'i Niusaele 'a e Tāu-ako 10 pe tatau mo ia. 'I he 'osi 'a e Tāu-ako 10, pea a'u ki he'ēnau a'u ki he tāu 17, 'oku 'i ai ha ngaahi fili faingofua ke fakakakato 'e he fānauakó 'enau akó.

Ngāue fakatahá

'Oku 'ilo'i 'e he Potungāue Ako 'a NSW ko e ngāue fakataha mo e fānauakó mo honau ngaahi fāmili' ko e founga lelei taha ia ke poupou'i ai 'a e māuako mau pē 'a e fānauakó 'i he akó.

'Oku mau 'amanaki atu ke ngāue fakataha mo koe ke poupou'i h'ó tamá ke fakahoko hono ngaahi faingamālie 'i he mōui'.

Ngāue Fakatonulea Telefoni

Kātaki 'o fetu'utaki ki he 'apiakó kapau 'oku ke fiema'u ha fakamatala lahi ange. Kapau 'oku ke fiema'u ha tokoni fakatonulea ke fetu'utaki ki he 'apiakó, kātaki 'o telefoni ki he 131 450, talaange pe ko e hā e lea fakafonua 'oku ke fiema'u pea kole ki he tokotaha ngāue ke telefoni ki he 'apiakó. 'E mau atu 'e he tokotaha ngāue ha taha fakatonulea 'i he lainé ke tokoni atu 'i h'ó talanoá. He 'ikai 'e ke totongi atu ki he ngāue ní.